UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Suomalainen kansalaisuskonto eduskunnan Nato-keskustelussa keväällä

Kyyrö, Jere Juhani; Mahlamäki, Tiina

Hurskainen, Heta; Takala-Roszczenko, Maria

2024

http://hdl.handle.net/10138/593215

Kyyrö, J J & Mahlamäki, T 2024, Suomalainen kansalaisuskonto eduskunnan Nato-keskustelussa keväällä. julkaisussa H Hurskainen & M Takala-Roszczenko (toim), Havaintoja uskontojen kentällä : Juhlakirja Teuvo Laitilan täyttäessä 70 vuotta. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia, Nro 245, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki, Sivut 201-218.

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

XI Suomalainen kansalaisuskonto eduskunnan Nato-keskustelussa keväällä 2022

Jere Kyyrö ja Tiina Mahlamäki

1. Johdanto: YYA-kumppanista Naton jäseneksi

Venäjän hyökkäys Ukrainaan 24.2.2022 sai aikaan suuren muutoksen suomalaisessa ulkopolitiikassa: prosessi Suomen liittämiseksi Natoon alkoi. Liittymisestä päätti valtiojohto ilman kansanäänestystä. Päätös katkaisi Suomen sodanjälkeistä geopoliittista asemaa luonnehtineen erityissuhteen Venäjään. Tässä luvussa tarkastelemme, miten suunnanmuutosta perusteltiin kansalaisuskonnollisilla argumenteilla Suomen eduskunnassa, jossa päätös liittyä Natoon vahvistettiin. Kansalaisuskonnossa on kyse kansakuntaan liitetyistä rituaaleista, myyteistä, symboleista ja uskomuksista. Sille on tyypillistä ankkuroitua tiettyihin menneisiin kansallisiin koitoksiin, jotka myös toimivat symbolien ja myyttien varantoina.

Toisen maailmansodan jälkeistä, kylmän sodan aikaista Suomen ulkopolitiikkaa määritteli Neuvostoliiton kanssa tehty, huhtikuussa 1948 ratifioitu YYA-sopimus ja Neuvostoliittoa myötäilevä Paasikiven–Kekkosen-linja. Suomen silloista ulkopolitiikkaa alettiin 1960-luvun lopulla kutsua saksalaisperäisellä termillä ”suomettuminen” (*Finnlandisierung*). Käsitettä käytettiin Länsi-Saksassa kritisoimaan ulkopolitiikkaa, joka nähtiin liian neuvostoystävällisenä ja Neuvostoliitosta riippuvaisuuteen johtavana.[1] Kylmän sodan aikana Suomen idänsuhteita luonnehti taloudellinen riippuvuus itänaapurista. Neuvostoliiton hajoaminen 1990-luvun taitteessa lakkautti YYA-sopimuksen[2] ja mahdollisti vahvemman integroitumisen länteen, mikä näkyi muun muassa Suomen liittymisenä Euroopan Unioniin vuoden 1995 alussa. Lisäksi sotamuistelu ja uusisänmaalliset ajatukset saivat uudenlaista näkyvyyttä.

Pohjois-Atlantin liitto eli Nato (engl. North Atlantic Treaty Organization) perustettiin 4.4.1949. Suomi pysytteli siitä etäällä kylmän sodan ajan, mutta liittyi Neuvostoliiton romahdettua Pohjois-Atlantin yhteisneuvostoon vuonna 1991 ja Naton rauhankumppanuusohjelmaan yhdessä Ruotsin kanssa vuonna 1994. Vuosina 2001–2021 Suomi syvensi Nato-yhteistyötä osallistumalla ISAF-operaatioon Afganistanissa enimmillään noin 200 sotilaalla.[3] Vuodesta 2004 lähtien suomalaisessa

[1] Halmesvirta, Ojala, Roiko-Jokela & Vilkuna 2007, 213–214.
[2] Ulkoasiainministeriön ilmoitus eräiden Suomen ja Neuvostoliiton välisten sopimusten voimassaolon lakkaamisesta, 102/1992.
[3] Mustasilta, Karjalainen, Stewart & Salo 2023, 14.

ulkopolitiikassa on puhuttu Nato-optiosta eli siitä, että Suomella olisi mahdollisuus liittyä Naton jäseneksi.[4] Sen enempää kansa kuin poliittinen johto eivät kuitenkaan olleet valmiita lunastamaan optiota.

Venäjän hyökkäys helmikuussa 2022 muutti tilanteen täysin, mikä näkyi suomalaisten Nato-kannoissa. Kun ennen vuotta 1998 kannattajien määrä ei ollut kertaakaan ylittänyt vastustajien määrää, kohosi kannatus toukokuussa 2022 jopa 76 prosenttiin. Esimerkiksi EU-kansanäänestys vuonna 1994 jakoi mielipiteitä huomattavasti enemmän.[5]

12.5.2022 sekä pääministeri Sanna Marin että tasavallan presidentti Sauli Niinistö ilmoittivat kannattavansa Nato-jäsenyyttä. Eduskunnassa asian käsittely lähti liikkeelle 13.4.2022 julkaistusta Valtioneuvoston Ajankohtaisselonteosta turvallisuusympäristön muutoksesta, jota täydennettiin 15.5.2022 selonteolla Suomen liittymisestä Pohjois-Atlantin liittoon. Sitä käsiteltiin eduskunnassa 16.5.2022. Tästä käsittelystä muodostui eduskunnan keskeinen Nato-keskustelu, jossa hallitus, eduskuntaryhmät ja yksittäiset edustajat ilmaisivat perustelunsa Natoon liittymisen puolesta tai sen vastustamiseksi. Käsittelyssä pyydettiin 154 puheenvuoroa ja keskustelu kesti yli 14 tuntia. Selonteko lähetettiin ulkoministeriölle ja Natolle ilmoitettiin Suomen kiinnostuksesta liittyä siihen. Suomen täysjäsenyys vahvistettiin lopulta 4.4.2023, tasavallan presidentin hyväksyttyä liittymistä koskevat lait ja kun viimeisetkin Naton jäsenmaat olivat ratifioineet Suomen liittymisen.[6]

2. Kansalaisuskonto sekä kansallisesti merkittävät ajat ja paikat

Kansalaisuskonnon käsitteen uskontososiologiaan tuonut *Robert N. Bellah* kirjoittaa yhdysvaltalaisten historiallisista koitoksista[7]. Hänen vuonna 1967 julkaisemaansa esseeseen mennessä niitä oli ollut kolme: itsenäistyminen, orjuuden lakkauttanut sisällissota sekä vastuullinen toiminta vallankumouksellisessa maailmassa, erityisesti kylmän sodan aikaisissa, entisten siirtomaiden vapautumiskamppailuissa.[8] Myöhemmät uskonnontutkijat ovat muotoilleet ja testanneet tältä pohjalta hypoteesia, jonka mukaan kansalaisuskonto nousee esiin kriisiaikoina.[9]

---

[4] Lehto 2022.

[5] 60 prosenttia suomalaisista haluaa Suomen Natoon – ja päätöksen jo tänä vuonna 2022; Kinnunen 2022.

[6] Suomen liittymisprosessi Natoon 2023.

[7] Käännämme Bellahin käyttämän trials-termin koitoksiksi, sillä sanakirjamääritelmän mukaan koitos viittaa koetukseen ja ponnisteluja vaativaan suoritukseen. Wikisanakirja: https://fi.wiktionary.org/wiki/koitos; Nykysuomen sanakirja: https://kaino.kotus.fi/ns/Nykysuomen_sanakirja_2_J-K.pdf; Kielitoimiston sanakirja: https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/koitos?searchMode=all

[8] Bellah 2006, 242.

[9] Furseth 1994; Lampinen 1984, 45.

Vuoden 1918 tapahtumien, talvi- ja jatkosodan, sekä 1990-luvun lama-ajan ja Euroopan unioniin liittymisen voidaan nähdä olevan tällaisia kansallisia koitoksia Suomen historiassa. Tässä luvussa esitämme, että myös Natoon liittymisprosessi voidaan nähdä vastaavana koitoksena.

Emilio Gentileä mukaillen kansalaisuskonto voidaan ymmärtää demokraattisille maille tyypillisenä politiikan sakralisoinnin muotona, jonka vastinetta totalitaarisissa maissa on kutsuttu poliittiseksi uskonnoksi. Sakralisoinnin myötä poliittinen yksikkö, kuten kansakunta, muuntuu uskon, kunnioituksen, uskollisuuden ja omistautumisen kohteeksi.[10] Yleisempään politiikan sakralisaation näkökulmaan voidaan lukea myös *Tuomas Teporan* tutkimukset suomalaisesta lippukulttuurista nationalistisen heimokulttuurin osana sekä C. G. E. Mannerheimiin liittyvästä poliittisesta henkilökultista.[11]

Suomessa ja muissa Pohjoismaissa tutkimus on fokusoitunut kansalaisuskontoon vahvasti kansalliseen kirkkoon kytkeytyneenä.[12] Useissa tutkimuksissa on otettu lähtökohdaksi uskonnonkaltaisuus, jota löytyi yhteiskunnan eri osa-alueilta. Kansalaisuskonnon keskiöön voidaankin laittaa kansakunta ja siihen kohdistuvat uskonnonkaltaiset käytännöt. Tällöin siihen voidaan lukea paitsi itsenäisyyspäivien ja eduskunnan avajaisten juhlajumalanpalvelukset, myös sekulaarit toimet, kuten itsenäisyyspäivän lipunnosto tai sotaveteraanien, lottien tai muiden kansallisesti symboliseen asemaan nostettujen ihmisten, ihmisryhmien ja symbolien kunnioittaminen sekä kansakunnan kannalta erityisenä pidetyt kertomukset. Monissa suomalaisuuden esityksissä nousee esiin nimenomaan sota-aika.[13] Kansalaisuskonnon näkökulmasta kyse on aikakaudesta, jolloin itsenäisyys joutui koetukselle ja onnistuttiin säilyttämään. Myös jälleenrakennus, hyvinvointivaltiokehitys, demokratia, koulutusjärjestelmä sekä idänsuhteet ja EU-jäsenyys ovat olleet suomalaisten historiakäsityksessä tärkeitä.[14] Voidaankin esittää, että sota-ajan ja kansalaisyhteiskunnan kehityksen tärkeys ovat suomalaisen sekulaarin kansalaisuskonnon näkyvimpiä puolia.[15]

Natoon liittymistä lähinnä oleva koitos on Suomen liittyminen Euroopan unioniin ja sitä edeltänyt keskustelu. Erityisesti liittymistä vastustaneessa retoriikassa korostettiin Suomen menettäneen EU:ssa itsenäisyytensä ja vapaan toimijuutensa. *Risto Raivio* on huomannut, että 1990-luvun keskusteluissa Euroopan Unioniin liittymisestä otettiin uskonnollinen retoriikka poliittiseen

[10] Gentile 2006, xiv–xv.
[11] Tepora 2011; 2023.
[12] Sundback 1984; Lampinen 1984.
[13] Torsti 2012; Ahonen 2017.
[14] Torsti 2012.
[15] Kyyrö 2018.

käyttöön. EU:sta tehtiin kohtalonkysymys, josta keskusteltaessa vedottiin kansalaisten uskonnollisiin tunteisiin. Suomalaisen kansalaisuskonnon poliittinen merkitys, joka oli *Raivion* mukaan ollut näkymätön ja latentti, aktivoitiin ja tehtiin näkyväksi juuri EU:ia koskevissa puheissa ja kirjoituksissa. Esiin nostettiin kansakunnan historian pyhät vaiheet, joihin sen aikaiset ongelmat rinnastettiin. Siten ratkaisuissa voitiin vedota normaalin politiikan ulkopuolisiin lähteisiin kuten esimerkiksi uskonnollisiin tunteisiin.[16] Esitämme, että Nato-keskustelussa nousi esiin samankaltainen retoriikka.

Kansalaisuskontokeskusteluja tarkasteltaessa on olennaista katsoa, miten kansakuntaa ja kansallista identiteettiä sovitellaan laajempiin kokonaisuuksiin. Esimerkiksi *Bellahille* kansalaisuskonto liittyi myös siihen, mikä on amerikkalaisten rooli maailmassa.[17] Kansalaisuskonnossa onkin kyse sosiaalisesta mielikuvituksesta, joka toimii myös kansakuntaa suurempien yksiköiden, kuten Eurooppa tai Länsimaat, kuvittelussa. Kansalaisuskonnossa suhde merkittäviin toisiin on tärkeällä sijalla.[18] Siksi onkin syytä tarkastella, *miten Nato-keskustelun kansalaisuskonnossa rakennetaan suhdetta toisiin valtioihin ja valtiota suurempiin poliittisiin yksiköihin*.

Lähestymme kansalaisuskontoa määrittelemällä sen

> kulttuurisesti rakentuneeksi arvojärjestelmäksi, joka saa aikaan sitoutumista kansakuntaan pyhittämällä sen enemmistön jakamat käsitykset kansakunnan merkityksestä, päämääristä ja arvoista, ja jota voidaan havainnoida kansakunnan enemmistön yhteisiksi kokemissa myyteissä, uskomuksissa, symboleissa ja rituaaleissa.[19]

Katseemme kiinnittyy etenkin myyttiseen, symboliseen ja uskomukselliseen ulottuvuuteen. Kansakunnan merkitykset tulevat esiin erityisesti Suomen kansainvälisessä roolissa. Sodanjälkeisen ajan historiankirjoitusta tutkinut *Sirkka Ahonen* löytää Suomen historiasta seuraavat myytit: yhtenäinen kansa, kohtalonomainen kansallisvaltio, selviytyjäkansa, tasa-arvoinen yhteisö, kuuluminen Eurooppaan ja rooli rauhanvartijana.[20] Sodanjälkeisessä Suomessa kaksi ensin mainittua katosivat ja käsitys suomalaisista soturikansana korvautui myytillä suomalaisista rauhanrakentajina. Muut myytit säilyivät osana suomalaista itseymmärrystä.[21] Kansalaisuskonnon näkökulmasta Venäjän hyökkäys Ukrainaan on koko Eurooppaa koskeva historiallinen koitos, jossa aikaisempi järjestys lakkasi olemasta, mikä motivoi uudenlaisen järjestyksen etsimiseen.

---

[16] Raivio 1993; Mahlamäki 1993.
[17] Bellah 2006, 241–242.
[18] Reeh 2009.
[19] Mahlamäki 2005, 212.
[20] Ahonen 2017, 11–12.
[21] Ahonen 2017, 154–155.

Suomalaisten näkökulmasta uusi järjestys koskee erityisesti Suomen kansainvälistä asemaa ja Suomen itseymmärrystä.

Tarkastelemassamme eduskuntakeskustelussa nousevat esiin erilaiset ajanjaksot ja paikat sekä niiden yhteenkietoutuneisuus, jotka nimeämme kronotoopeiksi. Käsitteen toi tutkimukseen *Mihail Bahtin*, jonka mukaan kronotoopissa ”paikalliset ja ajalliset tunnusmerkit” punoutuvat ”toisiinsa mielekkääksi ja konkreettiseksi kokonaisuudeksi”.[22] Sanoilla voidaan tehdä näkyväksi ajan ja sen kokemisen sekä tilan merkityksen ja kokemisen kaltaisia abstrakteja asioita.[23] Kronotoopeissa olennaista on se, että aika ja tila ymmärretään toisistaan erottamattomiksi. *Bahtin* itse tarkasteli erilaisten kronotooppien (esim. tien, idyllin ja kohtaamisen) funktioita eri kirjallisuuden lajeissa eri aikakausina.[24]

Esimerkiksi seuraavassa luvussa käsiteltävässä kohtaamisen kronotoopissa kansanedustajat kuvaavat merkityksellisiä mutta useimmiten sattumanvaraisia kohtaamisiaan henkilöiden kanssa, joilla on vaikkapa hänestä itsestään poikkeava elämänkokemus, ikä ja sosiaalinen asema, mutta joihin häntä yhdistää vaikkapa huoli omasta, lasten tai kotimaan kohtalosta. *Bahtin* kirjoittaa, että ”ihmiskohtaloiden ja elämäntaipaleiden paikalliset ja ajalliset jonot nivoutuvat omalaatuisesti yhteen, ja [kohtaamisessa] häviävät sosiaaliset välimatkat tekevät ne monimutkaisiksi ja konkreettisiksi”. Tietyssä ajassa ja paikassa tapahtuvassa kohtaamisessa ovat läsnä myös kohtaajien menneisyys ja tulevaisuus.[25]

Historiaan sijoittuvat ja niihin eri tavoin asemoituvat keskustelut nostavatkin esiin kysymyksen erilaisista kansalaisuskonnon aikatiloista. Tähän liittyen kysymme: *Minkälaisia kansalaisuskonnon kronotooppeja Nato-keskusteluissa rakentuu?* Tunnistamme puheenvuoroista kronotooppeja, joiden sisältä erittelemme kansalaisuskonnollisia symbolisia ja myyttisiä rakenteita, joihin vedotaan ja joiden avulla pyritään määrittelemään Suomen uutta kansainvälistä asemaa. Kronotooppi ei ilmaise vain yhtä, nimenomaista ajanjaksoa, vaan siinä voi tapahtua myös erilaisten aikojen ja tilojen toisiinsa kytkeytymisiä. Luvun tutkimusongelmana on, *miten voimme kronotoopin käsitteen avulla jäsentää ja kontekstualisoida, minkälaista on Natoon liittyvän Suomen kansalaisuskonto*.

3. Tutkimusaineistona eduskuntakeskustelu

[22] Bahtin 1979, 243–244; Mahlamäki, 2005, 33–35.
[23] Mahlamäki 2005, 37.
[24] Bahtin 1979.
[25] Mahlamäki 2018, 220; Bahtin 1979, 408.

Maanantaina 16.5.2022 käsiteltiin eduskunnan täysistunnossa Valtioneuvoston edellisenä päivänä eduskunnalle antamaa selontekoa[26] Suomen liittymisestä Pohjois-Atlantin liittoon. Puheenvuorojen jälkeen asia lähetettiin ulkoasiainvaliokuntaan. Ulkoasiainvaliokunta päätyi kannanotossaan 17.5.2022 kannattamaan Suomen Nato-jäsenyyttä.[27] Samana päivänä keskustelu jatkui eduskunnan täysistunnossa.[28] Keskustelun lopuksi tapahtuneessa äänestyksessä Natoon liittymistä kannattavia Jaa-ääniä annettiin 188 ja Ei-ääniä 8 kappaletta. Poissa äänestyksestä oli vain 3 edustajaa, eikä tyhjiä ääniä ollut. Esitystä vastusti kuusi yhdeksästä vasemmistoliiton edustajasta, yksi perussuomalaisten 37 edustajasta ja ainoa Valta kuuluu kansalle -puolueen edustaja.[29]

Keskustelu[30] koostui pääministerin esittelypuheenvuorosta, eduskuntaryhmien ryhmäpuheenvuoroista, lyhyistä vastauspuheenvuoroista yksittäisiltä edustajilta, joihin ministerit vastasivat sekä puhujalistan läpikäynnistä. Suurimmassa osassa kansanedustajien puheenvuoroista todettiin Suomen kansainvälisen turvallisuusympäristön muuttuneen ja uudenlaisen aikakauden alkaneen. Tämän lisäksi ja seurauksena usea kansanedustajista totesi myös oman Nato-kantansa muuttuneen – ja jos he olivat olleet jo aikaisemmin Nato-myönteisiä, he toivat sen esiin. Nato-kannan muuttumista myönteiseksi perusteltiin muuttuneella tilanteella, mutta myös arkisilla kertomuksilla keskusteluista tai kohtaamisista. Liittymisen kannattamista pohjustettiin kuvauksilla aiemmasta Nato-yhteistyöstä ja Suomen puolustusvoimien Nato-yhteensopivuudella.

Vaikka kansanedustajat ilmaisevat konkreettisesti oman Nato-kantansa äänestyksessä, esittivät miltei kaikki edustajat rituaalinomaisesti sen myös joko puheenvuoronsa alussa tai lopussa yhdistäen usein kannan esittelyyn viittauksen omaan arvopohjaansa. Esimerkkinä toimii vihreiden Tiina Elon puheenvuoro:

> Suomen ulkopolitiikan kulmakivinä on sääntöpohjaisen maailmanjärjestyksen, ihmisoikeuksien ja rauhan edistäminen. Nato-jäsenyys vahvistaa Suomen turvallisuutta, mutta se lisää myös Suomen mahdollisuuksia toimia ihmisoikeuksien ja rauhan puolesta – siksi kannatan Suomen liittymistä Natoon.

Yhteenvetona voidaan todeta, että suuri osa kokoomuksen kansanedustajista kertoi olleensa Natoon liittymisen kannalla jo pitkään, kun suurin osa vasemmistoliiton edustajista vastusti liittymistä edelleen. Kantaansa oli muuttanut suuri osa sosialidemokraattien, perussuomalaisten, keskustalaisten ja vihreiden edustajista.

---

[26] Eduskunta. VNS 3/2022 vp.
[27] Eduskunta. UaVM 5/2022 vp, 22
[28] Eduskunta. PTK 58/2022 vp
[29] Eduskunta. Äänestystulos.
[30] Eduskunta. PTK 56, 3 vp.

4. Kansalaisuskonnon kronotoopit eduskuntakeskustelussa

Kohtaamiset kodeissa ja toreilla

Vaikka julkinen Nato-keskustelu käytiin pitkälti perinteisessä ja sosiaalisessa mediassa, kantaansa esitellessään kansanedustajat hakivat tukea päätökselleen perheensä parista ja äänestäjäkunnastaan. Nämä kohtaamiset ja keskustelut usein avaavat kansanedustajan puheenvuoron ja legitimoivat sitä. Poliitikot kuvaavat esimerkiksi, miten he ovat selittäneet vallitsevaa tilannetta lapsilleen. Kertomusten kohtaamiset toimivat siltoina pitkien ajanjaksojen ja sukupolvien ylitse, kuten seuraavassa, Anne-Mari Virolaisen (kok.) puheenvuorossa:

> Eilen aamulla kaatuneiden muistopäivänä nostin lipun salkoon tilalla, josta nuori isäntä, joka oli myös kahdeksankuisen tyttölapsen isä, lähti talvisotaan. Hän ei valitettavasti koskaan palannut siitä sodasta. Ukrainassa on eletty vastaavanlaisissa synkissä tunnelmissa jo kolmen kuukauden ajan. Onneksi Ukraina on kestänyt ja taistellut urheasti niin oman itsenäisyytensä kuin myös eurooppalaisten arvojen puolesta.

Lainauksessa, kuten useassa muussakin puheenvuorossa, ovat mukana kansalliset symbolit Suomen lippu ja sodassa kaatuneiden muistopäivän viettäminen. Näin edustaja kytkee kotitilalla tapahtuneeseen aamuiseen lipunnostoon sekä toisen maailmansodan että Ukrainassa käytävän sodan ja niissä kaatuneet ja kaatuvat miehet ja isät.

Edustajat kertovat myös kohtaamisistaan kansalaisten kanssa vaalitilaisuuksissa. Nämäkin kertomukset mahdollistavat erilaiset ajalliset siirtymät. Useampi edustaja kertoo tavanneensa sotaveteraaneja, joilta on saatu sota-ajan kokemuksiin liittyviä neuvoja. Seppo Eskelinen (SDP) kertoo kohtaamisesta, jossa sodan uhraukset ja muisto kääntyvät selkeäksi Nato-kannaksi:

> Muutama viikko sitten yleisötilaisuudessa minua tuli tapaamaan 97-vuotias Talin–Ihantalan sotaveteraani. Hän evästi minua: ”Suomi on pieni maa, emme enää pärjää yksin. Ne uhraukset, mitkä olemme maksaneet vuosikymmeniä sitten, ovat ikuisesti muistoissamme.” Voiko selvempää evästystä antaa?

Tapahtuivatpa kohtaamiset sitten kodeissa tai toreilla kansalaisuskonnon sukupuoli on useimmiten miehen, puhutaanhan sotaveteraaneista tai sodissa kaatuneista. Vihreiden Sofia Virta nostaa esiin myös naiset ja lapset, ja silloittaa sukupolvien välistä kuilua nähden Natoon liittymisen painavana viestinä lapsille ja heidän lapsilleen. Virta jatkaa kertomuksella, joka yhdistää usean sukupolven naiset:

> Isoisoäitini kasvatti evakkona lapsensa yksin. Hän hyvästeli kotinsa, työnsä, rakkaansa ja tyttärensä sodan vuoksi. Nyt itse pienen tyttären yksinhuoltajana en voi edes kuvitella sitä, mitä hän on käynyt läpi, mutta voin

> nyt osaltani päättäjänä tehdä kaikkeni sen eteen, ettei yksikään äiti enää joutuisi tässä maassa kokemaan niitä sodan kauhuja, joita he silloin joutuivat kokemaan, ja ettei yksikään isä kaatuisi rintamalle.

Se, että oma puheenvuoro aloitetaan kertomuksella omista vanhemmista tai isovanhemmista sota-aikana, on hyvin yleinen trooppi esimerkiksi itsenäisyyspäivien yhteydessä. Siihen on helppo samastua ja sen avulla kytkeydytään suomalaisuuden suureen tarinaan. Sen avulla osoitetaan, että oma suomalaisuus on legitiimiä ja siksi se, mitä sanotaan seuraavaksi, on painavaa.[31]

Sekä kodeissa että toreilla tapahtuvien kohtaamisten kronotoopit mahdollistavat arkisen yhteyden rakentamisen kansalaisiin.[32] Niistä kertominen mahdollistaa niiden yhdistämisen kansallisiin symboleihin ja myytteihin sekä ajallisen siirtymän muihin kronotooppeihin, kuten sota-aikaan tai sen jälkeiseen Suomeen.

Sota-ajan Suomi

Sota-ajan Suomi oli läsnä monella tapaa kansanedustajien puheessa: siihen voitiin siirtyä edellisen alaluvun kohtaamisten tai kaikkien tuntemien hahmojen, kuten kenraali Adolf Ehrnroothin tai marsalkka C. G. E. Mannerheimin kautta. Suomen sotakokemukset toimivat myös rinnastuksena Ukrainan tilanteeseen, minkä avulla voitiin perustella Natoon liittymistä.

Eräänlaisiksi sloganeiksi muodostuivat Ehrnroothin lausahdukset ”ei koskaan enää yksin” sekä ”Suomi on hyvä maa [,] paras paikka suomalaisille”, joista edellinen toistettiin kuusi ja jälkimmäinen kolme kertaa keskustelun aikana. Edellinen kehystettiin Ehrnroothin Nato-jäsenyyttä puoltavaksi opetukseksi talvisodasta, ja jälkimmäistä hän toisti useissa puheissaan 1990–2000-luvuilla.[33] Ehrnrooth otti muun muassa kantaa Mannerheimin patsaskiistojen yhteydessä, jolloin hän korosti maanpuolustuksen tärkeyttä.[34] Hanna Koskinen (kesk.) kytki Ehrnroothin sanat yleisempään ajatukseen maanpuolustuksesta:

> Jalkaväenkenraali Adolf Ehrnrooth on sanonut: ”Suomi on hyvä maa, tämä maa on paras paikka meille suomalaisille. Suomi on puolustamisen arvoinen maa, jonka paras puolustaja on Suomen oma kansa.” Adolf Ehrnrooth oli puolustamassa maailman onnellisinta maata. Kun kenraali Ehrnrooth johti edestä, hänelle oli selvää, mitä hänellä oli selkänsä takana. Sen tiesivät perinpohjaisesti kaikki muutkin oman sukupolveni isoisät

[31] Kyyrö 2023.
[32] Ks. Billig 1995.
[33] Ehrnrooth: Nato-jäsenyyttä harkittava 2003..
[34] Ks. Tepora 2023.

> ja isoäidit, jotka 80 vuotta sitten näkivät hirveitä asioita, kokivat omakohtaisesti sodan pahuuden ja antoivat aivan kaikkensa tälle maalle, jotta jälkipolvilla olisi itsenäinen Suomi ja täällä vapaus elää.

Koskinen viittaa suomalaisen kansalaisuskonnon keskeisiin myytteihin: maailman onnellisin maa ja sodan kokeneet isovanhemmat, joiden uhrauksen varaan nykyinen onnellisuus rakentuu. Tämä kaikki on kuitenkin vaarantunut Venäjän hyökkäyksen johdosta, mikä edellyttää toimintaa:

> Eilen vaaleanvihreässä keväässä liehuivat siniristiliput kaatuneiden muistopäivän kunniaksi. Maataan ja arvojaan puolustavien muistopäivänä valtioneuvosto päätti esittää Suomen liittymistä puolustusliitto Natoon. Tasavallan presidentti ja pääministeri ovat tässä tilanteessa esimerkillisesti johtaneet joukkoja edestä. Valotaululle ovat tulikirjaimin syttyneet kenraali Ehrnroothin neljä viisasta sanaa: ”ei koskaan enää yksin”. Viisaasti ja kaukonäköisesti olemme kaikki nämä rauhan vuodet pitäneet hyvää huolta puolustuskyvystämme ja huoltovarmuudestamme. Me olemme halunneet rauhaa, ja siksi olemme valmistautuneet sotaan.

Kaatuneiden muistopäivän kautta Nato-esitys kytketään aiempien sukupolvien uhrauksiin ja nykyinen poliittinen johto Ehrnroothin sukupolven esikuvalliseen toimintaan. Sota-ajan kronotoopissa sodassa kaatuneet ja heidän muistokseen vietettävä liputuspäivä, sotaveteraanit sekä sota-ajan kokeneet vanhemmat kytkeytyvät yhteen ja tulevat nykyajassa läsnäoleviksi. Siihen kytkeytyy uhrin ja uhrautumisen, kansallisen yhtenäisyyden mutta myös yksin jäämisen topokset. Hanna Huttunen (kesk.) kytki kaatuneiden muistopäivän toiseen keskeiseen, sota-aikaan assosioituvaan kansalliseen symboliin, marsalkka C. G. E. Mannerheimiin ja tämän käskyyn, jossa toukokuun kolmannen sunnuntain viettäminen ulotettiin kaikkien vuoden 1918 uhrien muistamiseen. Myönteisen uhrin statuksen ulottaminen myös aiemmin sotasyyllisinä pidettyihin punaisiin kertoi aikanaan sovinnon löytämisestä.[35] Keskusteluissa ei suoraan viitattu vuoden 1918 tapahtumiin, vaikka sitä voidaan hyvin perustein luonnehtia yhdeksi suomalaisten kansallisista koitoksista. Sisällissodan ja kahtiajakautuneen kansan muistelu ei sopinut tähän yhtenäisyyttä korostavaan keskusteluun.

Nato-keskustelun ja siihen kytkeytyvän suomalaisen kansalaisuskonnon sota näyttäisi olevan nimenomaan talvisota: legitiiminä puolustustaisteluna se nostettiin esiin 19 kertaa, kun jatkosota mainittiin vain neljä kertaa ja Lapin sota kerran, aina talvisotaan yhdistettynä. Talvisodan kronotooppiin kytkeytyy samanaikainen kansallisen yhtenäisyyden (nk. talvisodan henki) ja kansainvälisen yksin jäämisen eetos sekä kamppailu ylivoimaisesti suurempaa vihollista vastaan. Sodan kronotooppi tarjoaa samaistumispintaa suomalaisille, joiden omat isovanhemmat kokivat sodan – tai niille, joille sota on tuttua sotakirjallisuudesta tai -elokuvista. Kyse on samankaltaisesta

[35] Ks. myös Huttunen 2010, 184–255.

kuumasta nationalismista, joka on monelle tuttua esimerkiksi itsenäisyyspäivien sotamuistelusta, ja on usein tunnepitoista juuri omakohtaisuuden ja kokemuksellisuuden vuoksi.[36]

Vaikka sodan kronotooppi hylkii muualta Suomeen muuttaneita, kytkevät myös maahanmuuttajataustaiset kansanedustajat puheenvuoroissaan itsensä siihen. Suldaan Said Ahmed (vas.) kuvaa omakohtaista suhdettaan sotaan kertomalla eläneensä lapsuutensa ”sodan keskellä”. Hussein Al-Taee (SDP) viittasi omaan isäänsä ”monet sodat nähneenä”, samaan tapaan kuin monet muut kansanedustajat puhuivat ”sodankäyneistä” isovanhemmistaan.

Kansalaisuskonnon näkökulmasta talvi-, jatko- ja Lapin sota muodostavat koitoksen tai koitosten ketjun, jossa Suomen itsenäisyys säilytettiin ja toinen tasavalta syntyi. Tätä symboloivat sekä kaikkien tuntemat että oman lähipiirin veteraanit, joihin kytkeytyy paljon puhetta uhrautumisesta. Toisen maailmansodan aikana uhripuheella oli sekä kristillinen että sekulaarin nationalistinen ulottuvuus, joille oli kuitenkin yhteistä veriuhrin vaatimus.[37] Se kiinnittyi myyttiin suomalaisista soturikansana ja etuvartiona idän ja lännen välissä. Nykypäivänä veriuhri näyttää korvautuneen yleisemmillä ”annetuilla uhrauksilla”. Tämä ajatus soveltuu yhteen suomalaiset rauhanrakentajina -myytin kanssa.[38]

Uhrin ajatus kytkeytyy ajatukseen pyhästä. Jonkin asian uhraaminen on samalla joko kyseisen asian itsensä tai jonkin toisen asian asettamista erilleen.[39] Aiempien sukupolvien uhraukset ovat itsessään pyhiä, mutta niitä voidaan käyttää myös kansakunnan – tai jonkin sitä koskevan käsityksen – sakralisointiin. Uskontotieteilijä *Ninian Smart* ilmaisee asian kirjoittaessaan talvisodan myytistä niin, että veteraanien performatiiviset toimet lisäsivät kansakunnan positiivista substanssia.[40] Kansakunnan säilyttäneet teot näyttäytyvät siis pyhinä, ja niistä voidaan ammentaa yhä uudelleen.

YYA-Suomi

Kun sota-ajasta haettiin oppeja pärjäämiseen muuttuneessa turvallisuusympäristössä, löytyi sodanjälkeisestä ajasta eronteon kohde. Neuvostoliiton kanssa solmittu YYA-sopimus asetti konkreettisia ja myös kuviteltuja rajoja sille, miten Suomessa saattoi toimia ja puhua. Rajat saivat

[36] Vrt. Kyyrö 2023; Billig 1995, 44–45.
[37] Ks. Tepora 2011.
[38] Ahonen 2017.
[39] Ks. Mellor & Shilling 2014.
[40] Smart 1985.

aikaan itsesensuuria, jolloin monia asioita jätettiin tekemättä tai sanomatta ”yleisten syiden” vuoksi. Saara-Sofia Sirén (kok.) paaluttaa historiallisen muutoksen YYA-sopimukseen ja suomettumiseen:

> Myös päättäjien tänään käyttämä kieli kuvaa demokratian tilaa. Sanoilla on merkitystä. Lapsena kasvoin YYA-ajan Suomessa, jossa asioista ei uskallettu puhua niiden oikeilla nimillä. Koska näin oli, Suomen demokratia oli tuolloin vajavainen. Pelko ohjasi pitkään julkista sanaa ja tehtäviä päätöksiä Suomessa.

YYA-sopimukseen Sirén liittää pelon puhua asioista niin kuin ne olivat ja antaa ymmärtää sen jatkuneen tähän päivään asti. Myös nykyhetkeen jatkunut ”suomettumisen häntä” (Sari Sarkomaa, kok.) sekä ”jälkisuomettuminen” (Atte Kaleva, kok.) mainittiin. Suomettumisen käsite oli keino tehdä eroa poliittisen puolueiden välille. Kun perussuomalaiset ja kokoomuksen edustajat kritisoivat käsitteen avulla aiempaa Venäjä-politiikkaa sekä pääasiassa vasemmistolaisia poliitikkoja, sosialidemokraatit puolustivat Suomen aikaisempaa ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa.

Maantieteellinen sijainti määritti keskustelussa Suomen (geo)poliittista, taloudellista ja kulttuurista asemaa. Moni puhuja nosti esiin yhteisen rajan Venäjän kanssa. Veijo Niemen (perus) sanoin:

> Suomella on ja tulee olemaan 1 343,6 kilometriä pitkä raja Venäjän kanssa. Maamme ei maantieteellisesti siirry tästä paikasta mihinkään. Yli sukupolven ajan tuo raja on ollut rauhan raja.

Kansanedustajien esiin nostamat YYA-sopimus ja sen solmimista seurannut suomettumisen aika rakentuvat vastakkaiseksi pian koittavalle ”Nato-ajalle”, jolloin ei enää tarvitse varoa sanoja tai tekoja. Moni edustaja näki Suomen itsenäisyyden tulevan Natoon liityttäessä valmiiksi ja täydelliseksi. Tämä siitä huolimatta, kuten monessa puheenvuorossa todettiin, Suomi on jatkossakin rajamaa.

Jari Kinnunen (kok.) kytki rajamaan aseman etuvartio-myyttiin todeten, että Suomi on aina ollut ”etulinjana lännen ja idän välissä”, viitaten tunnettuun Uuno Kailaan Rajalla-runoon. Suomettumiseen ja YYA-aikaan kytkeytyy vahvasti myytti puolueettomuudesta ja neutraliteetista, vaikka aikakauteen liittyy myös monia kansainvälisiä sopimuksia ja yhteenliittymiä, joiden myötä Suomi kiinnittyi vahvemmin länteen.

YYA-Suomen kronotooppi kytkeytyy vahvasti sota-ajan kronotooppiin: edustajien puheenvuoroissa korostuivat maanpuolustustahto ja itsenäiset puolustusvoimat, joita on koko ajan pidetty yllä juuri Suomen maantieteellisen aseman vuoksi. Petri Honkosen sanoin, ”myös Nato-jäsenenä Suomi vastaa itse omasta puolustuksestaan, mutta Nato on meille välttämätön.” Lulu Ranne (perus) tarkentaa:

> Tällaisessa maailmassa me suomalaiset voimme olla tyytyväisiä siihen, että yhteinen tahtomme puolustaa omaa maatamme on maailman korkeimpia. – – Me emme ole unohtaneet yhteistä historiaamme, jota valtaosa

> meistä nyt elävistä ei ole ollut itse kokemassa, mutta joka näkymättömänä voimana velvoittaa meitä huolehtimaan maastamme kaikin mahdollisin tavoin.

Suomen symbolista ja konkreettista asemaa rajamaana idän ja lännen välillä voidaan pitää kansalaisuskonnon myyttinä, ja Suomen rajaa Venäjän kanssa kansalaisuskonnon symbolina, joka saa erilaisia merkityksiä eri aikoina, esimerkiksi puhuttaessa sota-ajasta, YYA-ajasta tai pian koittavasta Nato-ajasta.

Pohjoismainen yhteistyö

Kevään 2022 keskusteluissa Suomen esitettiin hakevan Nato-jäsenyyttä käsi kädessä Ruotsin kanssa. Jo olemassa oleva pohjoismainen yhteistyö esitettiin pohjustuksena yhdessä Natoon liittymiselle. Näitä aiheita käsitellessään usea edustaja vaihtoi ruotsin kieleen. RKP:n Veronica Rehn-Kivi puhui näin:

> Ja nyt olemme tilanteessa, jossa sekä Suomi että Ruotsi hakevat yhtä aikaa puolustusliiton jäsenyyttä. Elämme historiallisia hetkiä. Suomen ja Ruotsin Nato-jäsenyys tarjoaa kaikki mahdollisuudet syvemmälle pohjoismaiselle yhteistyölle, kun kaikki Pohjoismaat ja yhteinen arvomaailmamme ovat osa Natoa.

Monessa puheenvuorossa korostettiin sitä, miten sekä Suomi että Ruotsi olivat pitkään tehneet yhteistyötä ja olleet liittoutumattomia, mikä on nähty alueen vakauden ja rauhan takeena. Puolueettomuuspolitiikassa tapahtuikin sekä Suomessa että Ruotsissa keväällä 2022 historiallinen käänne, jonka Joonas Könttä (kesk.) tiivistää:

> Suomi on jälleen kerran historiassaan risteyskohdassa. Itsenäisenä kansakuntana teemme omat ratkaisumme Suomen ja suomalaisten parhaaksi, itsekkäästi mutta emme ketään vastaan. Päätöksemme on puolustuksellinen. Vakaa Pohjola ja turvallinen Itämeri ovat kaikkien etu, eivät keneltäkään pois.

Pohjoismaisen yhteistyön kronotoopissa ei haeta kaukaisen menneisyyden tapahtumia, kuten sota-ajan kronotoopissa tai luoda katkosta, kuten YYA-Suomen kronotoopissa, vaan kyse on pitkään kestäneen jatkumon ylläpitämisestä uudessa kontekstissa. Yhteistyö jatkuu myös Natossa, jossa Pohjoismaat tuottavat turvallisuutta yhdessä muiden maiden kanssa. Tämän kronotoopin keskeisenä myyttinä voidaan nähdä se, miten pohjoismaiset hyvinvointivaltiot toimivat demokratian, tasa-arvon ja hyvinvoinnin mallimaina sekä rauhan ja vakauden tuottajina. Suomi rauhanrakentajana -myytti laajennetaan koskemaan Pohjoismaita kokonaisuudessaan.[41]

[41] Ahonen 2017, 197.

Pohjoismaisen yhteistyön kronotoopissa YYA-Suomessa syntynyttä myyttiä sovitellaan ja pyritään sulauttamaan nykytilanteeseen ja tulevaisuuteen, jossa kaikki Pohjoismaat ovat osa Natoa. Joonas Könttä ilmaisee asian näin: ”Pohjoismaat ovat Suomelle edelleen tärkein viitekehys, jossa jaamme yhteiset arvot.” Jari Myllykoski (vas.), usean muun kansanedustajan ohella, laajentaa Pohjoismaiden käsitteen kattamaan myös Baltian maat sekä Itämeren, josta Suomen ja Ruotsin liittyessä Natoon tulee puolustusliiton sisämeri. Ajatuksena tai toiveena useiden edustajien puheenvuorossa on, että kaikkien Pohjoismaiden kuuluessa Natoon siitä tulee enemmän niiden kaltainen: pohjoismaiset arvot ja rauhanrakentamisen eetos muokkaavat Natoa sisältäpäin.

Tulevaisuus: Suomi Natossa

Edellä käsitellyt kronotoopit ovat liittyneet nykyhetkeen (kodit ja torit), kaukaiseen menneisyyteen (sota-aika), lähimenneisyyteen, johon tehdään eroa (YYA-Suomi) sekä sellaiseen menneisyyteen, jonka halutaan jatkuvan (rauhaa rakentavat Pohjoismaat). Osaa näistä pyrittiin sulauttamaan osaksi tulevaa järjestystä ja suhtautuminen niihin kaikkiin määrittää osaltaan myös tulevaisuutta. Mutta miten muuten Suomen tulevaisuutta hahmotettiin? Aino-Kaisa Pekonen (vas.) puhui vastuusta ja mahdollisista Venäjän vastatoimista:

> Teemme päätöksiä paitsi koko suomalaisen yhteiskunnan ja itsemme kannalta myös ennen kaikkea lastemme ja lastenlastemme puolesta. Kannamme siksi valtavaa vastuuta. Mitä tulevaisuus tuo tullessaan, sitä emme voi aidosti tietää. – – Kun Suomi osoittaa halukkuutensa pyrkiä Naton jäsenmaaksi, on odotettavissa, että Venäjä kohdistaa meihin vastatoimia. Hakuprosessi ei ole ohi kahdessa päivässä, vaan aikaa voi kulua useampi kuukausi. Emme tiedä, mitä kaikkea meihin kohdistuu tänä aikana. Meidän on varauduttava huolella kaikenlaisiin skenaarioihin.

Tulevaisuudessa nähtiin siis epävarmuutta, harmaata aikaa, jota ei vielä tunneta, mutta siinä voitiin nähdä myös taloudellisia mahdollisuuksia. Anne-Mari Virolaisen (kok.) mukaan Nato-ratkaisu lisää vakautta ja minimoi riskiä investoida Suomeen.

> EK:n kansainvälisestä kaupasta ja kauppapolitiikasta vastaavan johtajan Timo Vuoren mukaan suomalaisyritykset voivat hyötyä Nato-maiden kanssa kehitettävästä kriisinkestävyydestä. Esimerkiksi hän mainitsee, että kyberturvallisuus, tekoälyratkaisut, logistiikka ja energiaratkaisut voisivat olla sellaisia esimerkkejä, jotka hyödyttävät suomalaisia yrityksiä, yliopistoja ja tutkimuskeskuksia.

Tässä esimerkissä suomalaiset vahvuudet teknologian, energian ja talouden alueella ovat osa tulevaisuutta ja Naton turvallisuusympäristö kytketään osaksi taloudellista kehitystä. Vauraan ja menestyvän Nato-Suomen nähdään toimivan läheisessä yhteistyössä Pohjoismaiden kanssa, ja sitä

suojaavat Naton turvatakuut, erityisesti Yhdysvaltain asevoimat. Onnellisen kansan myytti saa jatkoa Nato-Suomessa. Saara-Sofia Sirénin (kok.) sanoin:

> Mutta pian koittaa aika, että lapseni saavat kasvaa itsenäisessä, vahvassa Nato-ajan Suomessa. Viimein Venäjästä puhutaan suoraan niin kuin asiat ovat. Venäjän aiheuttama tuho ja venäläisten toteuttamat sotarikokset ovat puhdasta pahuutta. Suomettumisen aika on vihdoin ohi. Suomi on vapaa.

5. Johtopäätökset: Kohti Nato-yhteensopivaa kansalaisuskontoa

Eduskunnan Nato-keskustelussa soviteltiin yhteen pääasiassa kolmea kronotooppia. Sota-ajasta haettiin oppia ja malleja tilanteessa, jossa sodan uhka on tullut lähemmäksi. YYA-Suomeen, jonka hännän nähtiin ulottuvan nykyhetkeen asti, tehtiin pääasiassa eroa, samalla kun jotkut myös puolustelivat aiempaa, Venäjään optimistisemmin suhtautunutta politiikkaa. Pohjoismainen yhteistyö taas nähtiin asiana, jonka on syytä jatkua Natossakin, jossa se tuottaa rauhaa ja vakautta.

Varsinkin sota-ajan kronotooppiin rakennettiin yhteyttä arkisten ja läheisten kodin ja torien kronotooppien kautta, kun taas tulevaisuuden Nato-Suomi rakentui etenkin eronteolla YYA-Suomeen sekä sitoutumisella pohjoismaisen yhteistyön jatkuvuuteen. Lähitulevaisuus ennen ja jälkeen Natoon liittymisen nähtiin epävarmana, mutta siinä nähtiin myös positiivisia taloudellisia mahdollisuuksia. Vuoden 1918 sisällissotaan tai 1990-luvun lamaan, jotka myös voidaan nähdä kansakunnan koitoksina, ei keskusteluissa viitattu.

Atte Kaleva (kok.) tiivistää usean edustajan näkemyksen Natoon liittymisestä eräänlaisena Suomen itsenäisyyden loppuunsaattamisena: ”Kansallisesta heräämisestä alkanut itsenäisyytemme prosessi tulee vihdoin päätökseen. Tämä on historiallinen hetki.” Lainaus on edustava esimerkki siitä, miten toimintaa muuttuneessa tilanteessa soviteltiin aiempien toimintatapojen ja niihin liittyvien myyttien kanssa. Kansalaisuskonnossa on kyse kansakunnan merkityksen, päämäärien ja arvojen pyhittämisestä. Siihen liittyy jatkuvuuksien ja katkosten tunnistaminen kansallisessa kertomuksessa sekä pyrkimys hallita niitä.

Eduskunnan Nato-keskustelussa nousevat esiin monista aiemmista tutkimuksista tutut kansalaisuskonnolliset troopit, kuten esivanhempien sota-aikoina tekemät uhraukset, sotaveteraanit ja heidän uhrinsa isänmaan hyväksi, lapsien ja lastenlasten tulevaisuus sekä suomalaisen kansan erityispiirteet. Ne ovat nousseet aikaisemminkin esiin kansallisten koitoksien aikoina, kuten Euroopan Unioniin liityttäessä, ja niitä on toisteltu rituaalinomaisesti itsenäisyyspäivien juhlapuheissa ja lehtien pääkirjoituksissa. Vihollinenkin on vanha tuttu, vaikka nytkin varotaan sanomasta suoraan, että se olisi Venäjä. Sen sijaan käytetään rituaalinomaisesti ilmaisua

”turvallisuuspoliittisen ympäristön muutos”. Uutta on vahvempi veljeys ja yhteys Ruotsiin sekä puhe Naton turvatakuista, jotka jatkossa suojaavat myös Suomea.

Lähteet

60 prosenttia suomalaisista haluaa Suomen Natoon – ja päätöksen jo tänä vuonna.

2022 Eva.fi. 2.2.2022. https://www.eva.fi/blog/2022/03/22/60-prosenttia-suomalaisista-haluaa-suomen-natoon-ja-paatoksen-jo-tana-vuonna/. Katsottu 7.5.2024.

Eduskunta

PTK 56/2022, 3 vp. Täysistunto. Maanantai 16.5.2022 klo 10.00—0.19. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/PTK_56+2022.pdf.

PTK 58/2022 vp. Täysistunto. Tiistai 17.5.2022 klo 12.15—15.40. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/PTK_58+2022.pdf.

VNS 3/2022 vp. Selonteko Suomen liittymisestä Pohjois-Atlantin liittoon. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/VNS_3+2022.pdf.

UaVM 5/2022 vp. Ulkoasiainvaliokunta. Ajankohtaisselonteko turvallisuusympäristön muutoksesta. Valtioneuvoston selonteko Suomen liittymisestä Pohjois-Atlantin liittoon. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Documents/UaVM_5+2022.pdf.

Äänestystulos. https://www.eduskunta.fi/FI/Vaski/sivut/aanestys.aspx?aanestysnro=1&istuntonro=58&vuosi=2022.

Ehrnrooth: Nato-jäsenyyttä harkittava.

2003 Yle.fi. 6.12.2003. https://yle.fi/a/3-5151789. Katsottu 7.5.2024.

Kinnunen, Pekka.

2022 Ylen kysely: Nato-jäsenyydellä on suomalaisten vankka tuki – 76 prosenttia haluaa Suomen Natoon. Yle.fi. 9.5.2022. https://yle.fi/a/3-12436782. Katsottu 7.5.2024.

Suomen liittymisprosessi Natoon.

2023 Valtioneuvosto.fi https://valtioneuvosto.fi/suomi-ja-nato/liittymisprosessi. Katsottu 28.9.2023.

Ulkoasiainministeriön ilmoitus eräiden Suomen ja Neuvostoliiton välisten sopimusten voimassaolon lakkaamisesta.

1991 Finlex. 102/1992. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1992/19920102.

Kirjallisuus

Ahonen, Sirkka

2017 *Suomalaisuuden monet myytit. Kansallinen katse historian kirjoissa*. Helsinki: Gaudeamus.

Bahtin, Mihail

1979 *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia.* Moskova: Kustannusliike Progress.

Bellah, Robert N.

2006 Civil Religion in America. – Robert N. Bellah & Steven M. Tipton (toim.) *The Robert Bellah Reader*, 225–245. Durham, Duke University Press.

Billig, Michael

1995 *Banal Nationalism.* Lontoo: SAGE.

Furseth, Inger

1994 Civil Religion in a Low Key. The Case of Norway. – *Acta Sociologica* 37:39–54.

Gentile, Emilio

2006 *Politics as Religion*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Halmesvirta, Anssi, Jari Ojala, Heikki Roiko-Jokela & Kustaa H. J. Vilkuna

2007 *Historian sanakirja*. Neljäs painos. Helsinki: Gummerus.

Huttunen, Niko

2010 *Raamatullinen sota. Raamatun käyttö ja vaikutus vuoden 1918 sisällissodan tulkinnoissa.* Historiallisia Tutkimuksia 255 / Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 216. Helsinki: SKS/SKHS.

Kyyrö, Jere

2018 Fluctuations between Folk Church, Nation-State and Citizenship: Contextualizing Civil Religion in Finland. – Annette Schnabel, Melanie Reddig, Heidemarie Winkel (toim.) *Religion im Kontext | Religion in Context*. Handbuch für Wissenschaft und Studium, 193–208. Baden-Baden: Nomos.

2023 Relating to Tradition: Civil Religion and the Evangelical Lutheran Church on Finnish Independence Day. *Temenos* 59 (2), 181–206. https://doi.org/10.33356/temenos.127953.

Lampinen, Tapio

1984 Preaching of the State – Civil Religion in the Proclamation of Church and State in Finland. – Béla Harmati (toim.) *The church and civil religion in the Nordic countries of Europe*. Geneve: Department of Studies, The Lutheran World Federation. 41–48.

Lehto, Matti

2022 Suomen Nato-jäsenyyteen 20 vuoden matka. – *Sotilasaikakauslehti* 3/2022. https://upseeriliitto.fi/verkkolehti/suomen-nato-jasenyys-on-20-vuoden-prosessin-tulosta/. Katsottu 7.5.2024.

Mahlamäki, Tiina

1993 *Yhteiskuntauskonto Suomessa vuosina 1977 ja 1992: yhteiskuntauskonnon ilmeneminen 6.12.1977 sekä 6.12.1992 ilmestyneiden päivälehtien pääkirjoituksissa*. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.

2005 *Naisia kansalaisuuden kynnyksellä. Eeva Joenpellon Lohja-sarjan tulkinta.* Diss. Turku. Helsinki: SKS.

2018 Kotiinpaluun kronotoopit suomalaisessa sisällissotakirjallisuudessa. – *Sananjalka* 60, 217–237.

Mellor, Philip A. & Chris Shilling

2014 *Sociology of the Sacred*. Lontoo: SAGE.

Mustasilta, Katariina, Tyyne Karjalainen, Timo R. Stewart & Mathilda Salo

2023 *Suomi Afganistanissa 2001–2021. Vakauttamisesta ulko- ja turvallisuuspoliittisten suhteiden vaalimiseen.* FIIA Report 72. Helsinki: Suomen Ulkopoliittinen Instituutti.

Reeh, Niels

2009 American civil religion as state-mythology. – Anika Hvithamar, Margit Warburg & B. A. Jacobsen (toim.) *Holy Nations and Global Identities: Civil Religion, Nationalism, and Globalisation*. Leiden & Boston: Brill. 79–97.

Smart, Ninian

1985 Religion, Myth, and Nationalism. – Peter H. Merkl & Ninian Smart (toim.) *Religion and Politics in the Modern World*. New York: New York University Press. 15–28.

Sundback, Susan

1984 Folk church religion – A kind of civil religion? – Béla Harmati (toim.) *The church and civil religion in the Nordic countries of Europe*. Geneva, Department of Studies, The Lutheran World Federation. 35–40.

Tepora, Tuomas

2011 *Sinun puolestas elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhri 1917–1945*. Helsinki: WSOY.

2023 *Sankari ja antisankari. Mannerheim-kultin pitkä vuosisata*. Helsinki: Gaudeamus.

Torsti, Pilvi

2012 *Suomalaiset ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.